

Зайниддин Абул Фазойил Исмоил ибн Хусайн ал-Журжоний ал-Хоразмий улуг олим ва замонасининг энг машхур табибларидан бири хисобланар эди.

XII асрнинг машхур тарихчиси Захириддин Абул Хасан Байха-кий ўзининг «Татима сифон ал-хикма» («Дононлик хазинасига кўшимча») асарида Исмоил Журжоний хакида шундай ёзади: «Мен у кишини 531 хижрий (1136 милодий) йилда Сарахсда кексалик чоғларида курган эдим. Ер юзининг адолатпеша хукмдори хоразмшоҳ Отсиз ибн Мухаммад уни бир неча муддатга Хоразмга таклиф этган эди. Хоразмда бўлган вақтида у «Ал-Хуффайи ал-аълоий» («Пояларнинг юкори кисми»), «Ат-Тибб ал-мулукий», «Китоб аз-захи-райе Хоразмшохий», «Китоб ал-аҳрод» («Хасад туфайли келиб чиқадиган касалликлар»), «Китоб ёдгор» («Эсдалик китоби»), «Китоб фи рад алал фалосафа» («Файласуфларга карши раддия китоби»), кози Абу Сайд Шориъийга бағишлаб «Китоб тадбир йаум ва лайлат» («Кеча билан кундузнинг алмашилини хакида китоб»), «Китоб васиятнома» ва бошқа табобат ҳамда фалсафага дойр асарлар ездди. Унинг ёзган асарлари севиб ўқилганидан тез орада жаҳонга машхур бўлди.

Мухтарам кишилардан эшитишимча, у киши очик чехрали, хушмуомала, табиатан саховатли шахе эканлар» (172-бет).

Исмоил Журжоний 1042 йилда Журжон шаҳрида тугилган бўлса ҳам, умрининг кўп кисмини Хоразмда ўтказганлигидан Зайниддин Абул Фазойил Исмоил ибн Хусайн ал-Журжоний ал-Хоразмий деб улугланар эди.

Журжоний хоразмшоҳ кутбиддин Мухаммад ибн Ануштагин (1097—1127) ва унинг ўғли Алоуддавла Отсиз (1127—1156) саройида хизмат килди. Журжоний ўз даврида қадимги юнон табобати вакиллари Гален, Гиппократ, шунингдек, ўзидан олдин ўтган Абу Бакр Розий ва айникса, ибн Сино асарларини чуқур ўрганди.

Табобат илмидан ташкари бошқа илм соҳаларида ҳам машхур бўлганлигидан унга ойига минг динордан маош тайин килинган эди. Исмоил Журжоний ўзининг табобатга бағишланган энг йирик асари «Захирайе Хоразмшохий»ни 1110 йилда ёзиб тугатди ва уни хоразмшоҳ кутбиддинга бағишлади. Отсизнинг буйругига кўра, бу асарнинг кискартирилган нусхасини 1113 йилда «Ал-Хуффайи ал-Аъло-ий» номи билан ёзиб тугатди. Асар ҳаммага тушунарли форс тилида ёзилган бўлиб, харбий юришлар ва саёҳатларда ҳам хар ким этиги кўнжига солиб юришига кулайлик яратиш мақсадида шундай килинди.

«Захирайе Хоразмшохий» ўн китобдан иборат бўлиб, кейинчалик унга «Дорисозликка оид китоб» («корабодин») қўшилди.

Биринчи китоб умумий назарий масалаларга бағишланган бўлиб, унда табиат ва коинот хақидаги карашлар баён этилади. Инсон организмнинг бирламчи аъзоларини ташкил этган унсурлар, мижоз, тўрт суюклик, баданнинг хар бир кисмининг нималарга кодирлиги хақидаги таълимот ва шу муносабат билан табобатнинг фан сифатидаги вазифалари хақида гапирилади.

Иккинчи китобда соғлик ва касалликлар хақидаги таълимот, уларнинг турлари, намойн бўлиш белгилари, томир уришига караб касалликни аниқлаш тўғрисида сўз юритилади. Учинчи китоб соғликни саклаш, бунда атроф-мухитнинг таъсирига, яъни хаво, маскан, сув, озик-овқат, ичимлик, уйку, бедорлик, харакат ва осойишталикка бағишланган. Бу китобда болалар, қариялар, сафардагилар учун алоҳида-алоҳида қоидалар баён этилган.

Тўртинчи китобда касалликни кандай кечиши мумкинлигини белгилаш, қайси пайтларда энг огир холатларга тушиб қолиш, улардан қутулиш муаммолари ҳақида гап боради. Бешинчи китобда безгак касалининг пайдо бўлиш сабаблари, унинг белгилари, даволаш тарзи баён этилган.

Олтинчи китобда инсон аъзойи баданининг ҳар хил жойларида пайдо бўладиган касалликлар, уларни даволаш усуллари таҳлил этилган.

Еттинчи китоб рақ касалликларига, яралар, шишлар, суяк чиқишлари ва синишларига бағишланган.

Саккизинчи китобда пардоз-андозлар, ўзига оро беришлар ҳақида гап боради.

Тўккизинчи китобда захарлар ва унга қарши даволаш усуллари ҳақида ҳикоя қилинади.

Ўнинчи китоб давосизликка бағишланган. «Захирайе Хоразмшоҳий» ўз вақтида омма орасида кенг тарқалган табобат соҳасидаги энг машҳур асар бўлганлигидан жаҳон қутубхоналарининг кўпчилигида унинг кўлғемалари ҳамон сақланиб келинмоқда. XII аср муаллифи ватандошимиз Арузий Самарқандий бу асарни буюк олимлар Жолину, Розий, ибн Сино ва бошқаларнинг шу соҳадаги китоблари қаторига қўйган. Бу асар ҳатто яҳудий тилига таржима қилинган эди. XVI асрда эса Абул Фадл Муҳаммад ибн Идрис Дафтарий уни турк тилига таржима қилган.

Маълумки, Шарқ олимларигина эмас, балки XVIII аср охиригача яшаган Оврўпо олимлари ҳам барча борлиқнинг асосида тўрт унсур, яъни тупрок, сув, ҳаво ва олов ётади деб билишган. Исмоил Журжоний ҳам инсон танаси мазкур тўрт унсурдан ташкил топганини, у сабабсиз касалликка қалинмаслигини қайд ётади. Қасаллик сабаби эса, юқорида зикр этилган бир-бирига қарама-қарши бўлган тўрт унсур мувозанатининг бузилишидан келиб чиқади. Шунинг учун ҳам Журжоний табобатни малақа ҳосил қилиш йўли билан қўлга қиритиладиган фан деб ҳисоблайди.

Исмоил Журжоний фикрича, исбот ва тафаккур воситасида ҳосил қилинган нарса илм деб аталади. Илм ҳам ўз навбатида икки хил бўлади: назарий ва амалий. Назарий илмларга адабиёт, мантиқ, риёзиёт қирса, амалий илмлар ўз ичига механика, тикувчилик ва бошқа қўл ишлари, ҳунармандчиликни қамраб олади. «Табобат илми эса, айни ҳодда ҳам назарий ва ҳам амалий илмлардан ташкил топди». Табобат илмидан қузатилган мақсад танани бутунликда — соғломликда ушлаб туришга тиббий тадбирлар қўллаш йўли билан эришмоқдир. Бундай ҳолат бемор қишиларнинг ва уларни даволовчи табибларнинг вужудга қелишига сабаб бўлади. Табиблар эса, табиатнинг барча қирасидан боҳабар бўлишлари лозим.

Маълумки, табиатнинг энг буюк мўъжизаси — бу инсондир. Шунинг учун ҳам бу мўъжизанинг нимадан тарқиб топганини билиш — уни даволашнинг қалитидир.

Исмоил Журжоний фикрича, ҳайвонот оламининг ҳам ўз мизожи бор, аммо инсондаги мижозгина мўътадидир. Бундай натижага Оврўпо олимлари XIX асрнинг охирилари ва XX асрнинг бошларидагина эришдилар. Улар бутун инсон баданида бўладиган қимёвий қараёнлар, унинг она қорнида пайдо бўлишидан бошланган ўзгаришлар, тугилгандан кейинги ҳаётининг йўли: қачалоқлиги, ўспиринлиги, ёшлиги, қексалиги, қариллик ва ўлим билан қарилгандиган ҳаётининг босқичларидаги ҳар бир ҳужайраларнинг пайдо бўлиши, қаволга юз қутиши, бир томондан асаб қизимининг даҳолати сабабли юз берса, иккинчи томондан, бадан аъзоларига маълум мижоз (темперамет)га эга бўлган қармонларнинг қарлашиши оқибатида юз беришини аниқладилар. Қармонларнинг қиши қисмига, қуҳиятига таъсири ошқора қилиниб қуради.

қариза (инстинкт) ва қаяжон, феълу атвор ва мижозлар қармонлар таъсири воситасида

намоён бўлади. Хозирги пайтда иссик, совук, нам ва курук мизожи инсонларнинг бўлишлиги ишончли далилларга асосланган илмий хақиқат сифатида тан олинган. Чунки уларнинг манбаи асаб тизими, ички хармонлар амалиётида эканлиги исботланган. Исмоил Журжоний кишилар мизожи уларнинг умрлари давомида ўзгариб туришлигини ва ўлимнинг табиийлигини илмий жихатдан содда ва равон тилда тушунтирди.

Инсонлар умрини у тўрт даврга бўлади:

Биринчи давр — тугилиш, ўсиш ва парваришlash боскичи бўлиб, 15—16 ёшгача бўлган вақтни ўз ичига олади.

Иккинчи давр — ёшлик ва етуклик боскичи бўлиб, 30 ёшгача бўлган вақтни ўз ичига олади. Бундан кейин жисмонан ўсиш ва улгайиш даври бошланади. Баъзиларда ўсиш ва улгайиш ёши 35 ёки 40 ёшгача ҳам давом этиши, шу ёшгача бўлган умрни ёшлик даври деб хисоблаш мумкин.

Учинчи давр — мўйсафидлик боскичи, бу даврда инсон то 60 ёшга етгунча ёшлик кувватидан бахра олиб яшаши мумкин бўлади.

Тўртинчи давр — киши умрининг қариллик даври бўлиб, бунда кувватнинг сусайиш ҳолати кузатилади ва бу жараён умрнинг охиригача давом этади. қарилликнинг фазилати шундаки, баъзилар 60 ёш яшайди, баъзилар эса яна ўспиринлик, ёшлик ва мўйсафидлик йиллари канча давом этган бўлса, ўшанга тенг келадиган вақтгача яшаб, 120 ёшга кириши мумкин.

Кишилар болалик даврларидан то етуклик ёшига етгунларига қадар иссик ва нам мизожга, етуклик ёшидан сўнг эса иссик ва курук мизожга эга бўладилар; 35 ёшдан кейин бундай ҳолат камаяди.

Исмоил Журжонийнинг қоинот ва инсон ҳақидаги илмий муло-ҳазалари воқелиқдан олинган манбалар асосида шаклланган бўлиб, у инсоннинг табиий эҳтиёжлари чексизлигидан қелиб қикади ва уларни қондиришни ақлий йўл билан чегаралашни ягона чора сифатида тарғиб этади.

Унинг фикрича, ҳақиқий лаззат жисмоний ҳузур-халоватда, тўкин-сочин ҳаёт кечирешда эмас, балки ақлий ва маънавий қамолотга эришишдадир. Нариги дунёдаги беҳишт, жаннат ҳузур-хало-ватларини рухий, ақлий ором олишлиқда деб тушунади. «Захирайе Хоразмшохий» асарини тугатгандан сўнг Журжоний Марв шаҳрига келади. Бу пайтда Марв шаҳри Султон Санжарнинг пойтахти ҳисобланар эди. Султон Санжар унга катта илтифот ва иззат-икром қўрсатганлиги сабабли Журжоний умрининг охиригача шу ерда яшади. Бу ерда ҳадис илмида Абул қосим қўшайрий билан мулоқатда бўлди, таъбабат соҳасида эса машҳур табиб ибн Аби Содик билан ҳамкорлик қилди. Бундан ташқари Ирок, Форс ва Хузистон табиблари билан, ибн Синонинг баъзи шогирдлари билан ҳамсуҳбат бўлди. Умрининг охиригача Марв мадрасаларида бир неча фанлардан сабоқ берди. Ёқут Ҳамавийнинг «Мужам ул-булдон» асарида қелтирилишича, Исмоил Журжоний Марвда хижрий 531 (1136) йилда вафот этди.

Исмоил Журжонийнинг илмий меросидан фойдаланиш кейинги асрларда ҳам самарали давом этди.

Кодиров